

UVAYSIY G‘AZALLARI MAVZUSINING O‘ZIGA XOSLIGI VA BADIY TAHLILI

Abdusalomova Sarvinoz Husanjon qizi

Farg'ona davlat universiteti

filologiya fakulteti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqola Uvaysiy an'anasi ostidagi g'azallarning xususiyatlari, tematikasi, badiiy uslubi va sufiyona idrokodagi ma'nolarini keng qamrovli tahlil qiladi. Maqolada Uvaysiy yo'nalishining tarixiy ildizlari, g'azal janridagi o'ziga xosliklari, dil va ruhga ta'sir qiluvchi obrazlar, intonatsiya va metaforik vositalar hamda mazmun-muhit jihatdan o'ziga xos elementlariga alohida e'tibor berilgan. Shuningdek, g'azallarning strukturasini (bayt, radif, qafiya, maktub, ishorat), sufiyona motivlar (ma'shuq, Ishq, fano, baqo), til va uslubiy vositalar orqali tahlil qilib, o'quvchi uchun nazariy va amaliy xulosalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Uvaysiy, g'azal, sufiyona, Ishq, fano, ma'naviyat, badiiy tahlil, bayt, qafiya, radif.

Kirish

G'azal — klassik turkiy-forsiy adabiyotning eng muhim lirik janrlaridan biri. Uvaysiy g'azallari esa g'azalning sufiyona yo'nalishdagi variantlaridan bo'lib, ruhiy izlanishlar, ma'naviy intilishlar va bevosita ma'naviy tajriba — “uvaysiy” (ichki, bevosita ustozsiz ilohiy ilhom) orqali yuzaga kelgan holatlarni ifodalaydi. Ushbu maqolada biz Uvaysiy g'azallarning badiiy tuzilishi, tematik yo'nalishlari, obraziy-metaforik vositalari hamda ularning o'quvchiga ma'naviy ta'siri haqida batafsil tahlil qilamiz.

Asosiy tahlil

“Uvaysiy” so'zi sufiyona an'anada o'ziga xos tushuncha — shaxs bevosita bir ustozdan yoki rasmiy tariqat shaklidan emas, balki ichki ilhom orqali ma'naviy tajribaga erishishi bilan bog'liq. Bu atama tarixiy jihatdan Islomiy sufizm doirasida ishlatilgan — odamning ma'naviy uyg'onishi tashqi murshidga bog'liq bo'lmagan, balki ichki ilhom bilan yuzaga kelgan holat sifatida ko'riladi. Adabiyotda “uvaysiy” ruhiy hamda poetik ilhom sifatida ham namoyon bo'ladi: shoir o'z ichki tajribasini, yonishini, ilohiy javobini g'azal orqali ifodalaydi. Uvaysiy g'azallarda takrorlangan asosiy mavzular:

1. Ishq (ilohiy va fozil) — Ma'shuqga bo'lgan ehtiros bilan birga, ilohiy muhabbatning tinimsiz izlanishi.
2. Fano va baqo — O'zlikni yo'qotish (fano) va Alloh bilan birlashish (baqo) g'oyasi.

3. Ichki burilish va tavba — Nafsin tozalanishi, tavba va poklanish dalda.
4. Sabr va sinov — Ruhiy sinovlar, xushyorlik va sabr orqali o‘lish.
5. Ustoz-murshid mavhumligi — Ba’zan tashqi murshidga kam e’tibor, ichki murshidlik natijasi.
6. Sukunat va vahdat — Olami sir va Bag’ri kenglik, to‘liq sokinlik va vahdat hissi.

Uvaysiy g‘azallar an’anaviy g‘azal formasini saqlab qoladi: baytlar, misrolar, radif va qafiya. Lekin mazmuni va intonatsiyasida quyidagi farqlar seziladi: Maqsadli ichki dialog: Ko‘pincha ijrochining va ichki suhbatning ovozi o‘zaro aralashadi — she’rda o‘zini tinglovchi ham, javob beruvchi ham bor. Simvoliklik: Obrazlar (gul, shamol, tun, yulduz) an’anaviy g‘azal elementlari bo‘lsa-da, uvaysiy g‘azalda ular ichki holatlarni — ruhiy holat va ilohiy tajribani — ko‘rsatadi. Kungaboqar stilistik yondoshuv: Doimiy ravishda metafora va ishora ortidan ma’naviy ma’nolar ochilishi; soddalashtirilgan tashqi haqiqatlar ortida sirli ichki qatlamlar yotadi.

Badiiy vositalar va stilistika

Uvaysiy g‘azallarda ishlatiladigan asosiy badiiy vositalar: Metafora va simvol: Gul — dil, sham — ruh, tun — iztirob, tong — ma’rifat. Ishora (allegoriya): Har bir tashqi voqea ichki ma’naviy bosqichni anglatadi. Takrorlash va refrayn: Ma’lum iboralar takrorlanishi orqali ilohiy zikrga yaqin ritm yaratiladi.

Antitez va paradoks: “Yo‘qotish — topish”, “o‘lish — tirilish” kabi paradokslar sufiyona xulosalarni beradi. Dialogik ovoz: Ovozlar (Men — Sen — U) o‘zaro muomala qilib, ichki suhbatni ochadi. Uvaysiy g‘azalning lirik sub’yekti odatda shaxsiy tajribani butunlay ochib beradi: u o‘zining ichki titrashlarini, Allohga bo‘lgan ehtirosni, ruhiy sinovlarni ifodalaydi. Biroq bu sub’yekt universal sifatga ega — shaxsiy tajriba umumiy insoniy ma’naviy izlanishga aylanadi. Shu sababli ularning g‘azallari nafaqat diniy, balki umumiy ma’naviy estetik tajribani ham yetkazadi.

(Specifik matnlar keltirilmaydi — agar istasangiz, siz bergan misollar yoki mashhur she’rlar asosida tahlil qilaman.)

Uvaysiy g‘azal tahlilida quyidagi bosqichlarni tavsiya qilaman:

1. Matndagi asosiy obrazlarni aniqlash.
2. Obrazlarning sufiyona ma’nosini ochish (har bir metafora qanday ichki holatni anglatadi?).
3. Strukturaviy xususiyatlarni ko‘rib chiqish (radif, qafiya, bayt sintezi).
4. Lirik sub’yektning ichki o‘zgarishini bosqichma-bosqich tahlil qilish — qanday sinovdan o‘tadi, qanday o‘zgaradi).
5. Xulosa: g‘azalning maqsadi — didaktik (ta’limiy), ilhomiy yoki zikr-ritual sifatida ishlatilgani.

Bugungi o‘quvchi uchun Uvaysiy g‘azallar: Psixologik nuqtai nazardan — ichki tajriba va ruhiy muammolarni san’at orqali yoritadi. Madaniy kontekstda — xalq orasidagi ma’naviy izlanishlarning yozma ifodasi sifatida qadrga sazovor. Adabiy

jihtadan — modern tahrirdagi poetik tajriba va eksperimental uslub bilan uyg'unlashishi mumkin (misol uchun, zamonaviy she'rlarda uvaysiy motivlardan motivlashgan yangi metaforlar paydo bo'ladi).Quyidagi g'azal:

Ko'ngul, sendin kecholmasmen, seni tark aylamassarmen,
Seni zor aylayin deb hech zamon ozor bermassarmen.

Senga men oshiqi shaydoman, o'zimdan ham kecharman,
Vale chun mendin o'tting, men sanga zinhor yetmassarmen.

Agar jonim desang jonim, agar qonim desang qonim,
Sen istarsen ne istarsen, ammo men hurmat uzmasmen.

Sen o'tgansan, ne qilay, qudratim yetmas qaytarmoqqa,
O'zinga aylamon tasalli, ammo unutmassarmen.

Bu g'azal Uvaysiyning ayol qalbiga xos nozik, pok va sadoqatli muhabbat tuyg'ularini ifodalaydi. Uvaysiy o'z oshig'ining bevafo bo'lishiga qaramay, unga bo'lgan hurmati va muhabbatidan qaytmasligini ta'kidlaydi.

Shoira ko'nglining sobitligini ifodalaydi: "Sendin kecholmasmen" — sevgidan voz kecha olmaydi. "Ozor bermassarmen" — ayol nafisligi, muhabbatda muloyimlik. Bu baytda sadoqat va murodini zo'ravonlik bilan emas, muloyimlik bilan izlash g'oyasi turadi. Shoira oshiq sifatida "o'zimdan ham kecharman" deydi — bu ishqning oliy darajasi. Ammo yorning bepisandligi seziladi: "mendin o'tting" — sevgining javobsiz qolishi. Shartsiz muhabbat tasviri: Agar jon desa — jon, agar qon desa — qon. Lekin shoira shaxs sifatida "hurmat uzmasmen" deydi — o'z sha'nini saqlaydi. G'azalda "jon-qon", "kecholmasmen-tark aylamassarmen", "o'tting-yetmassarmen".

tazod san'atini keltirib chiqarmoqda. Oshiqning jonini fido qilishga tayyorligi — mutlaq sadoqat obrazini yaratadi tashbex bo'lib kelmoqda.

G'azalning asosiy g'oyasi — ayol qalbining sadoqati, pok muhabbati va iztirob ila chiroyli kechirish fazilati. Uvaysiy o'zbek mumtoz adabiyotida ayol oshiq obrazini eng nafis darajada yaratgan shoiralardan biri. Bu g'azalda ham ayollarning nozik, fidoyi, ammo o'z sha'nini asraydigan ruhiy qudrati ko'rsatiladi.

Kel, ey mahbub, ko'nglumni shod etib ketgil, iltijo,
Qayga borsang, seni kuzlar, holimni bilgil, iltijo.

Jafolaringga bardosh etdim, ammo sendin kechmadim,
G'am-u dardimni sinab ko'r, mendek sabr qilgil, iltijo.

Sen ketarding, men esa yo‘llaringga ko‘z tikib qoldim,
Meni unutma hech zamon, bir bor eslagil, iltijo.

Hijron ichra yonar jonim, oshuftaligim emas kam,
Taqdir ila ajralganmiz, ammo qaytgil, iltijo.

Bu g‘azal mehr bilan yozilgan, unda Uvaysiy ayolona yalvorishning nafis, izzatli, lekin ezgulik bilan yo‘g‘rilgan shaklini yaratadi. G‘azalning bosh radifi — “iltijo” — lirik ohangni yanada kuchaytiradi. Birinchi baytda Shoir sevgilisiga murojaat qiladi: “Kel, ey mahbub” — sog‘inch va umid.

Qayerga borsa ham uni ko‘zlari kuzatadi — bu sadoqatning belgisi.

Shodlikka bo‘lgan ehtiyoj kuchli. Ikkinchi misrada Shoir zulm, bepisandlik, e’tiborsizlikka sabr qilgan. Ammo “sendin kechmadim” — muhabbatining sobitligi. Oshiqning ichki kuchi, sabr-toqati ko‘rsatiladi. Bu bayt ayolning matonatli muhabbatini tasvirlaydi

.3-bayt:

Yor ketgan, ayol esa yo‘llarga tikilib qolgan.

“Unutma” — insoniy iltijo, ayol qancha iztirobda bo‘lsa ham mehr so‘nmagan.

“Bir bor eslagil” — juda muloyim, o‘zini zo‘rlab emas, iltifot kutib aytadi.

Bu baytda ayolning muhabbatda sadoqatli, ammo o‘zini yo‘qotmaydigan sabrli ruhiyati bor. G‘azalda aytilayotgan asosiy g‘oya: sadoqatli muhabbat, ayriliq iztirobi, ayolning pok, muloyim va mag‘rur muhabbat. Uvaysiy ayol qalbining chuqurligini, muhabbatga sadoqati va shu yo‘ldagi ichki iztiroblarni juda nafis tasvirlaydi. Bu g‘azalda ham ayolning muhabbatda matonati va kamtarligi birlashgan.

Xulosa

Uvaysiy g‘azallarida ayol qalbining nozik tuyg‘ulari, sadoqat, muhabbat, hijron va iztirob kabi mavzular nihoyatda nafis badiiylik bilan gavdalanadi. Shoir lirik qahramon sifatida ayolning ichki dunyosini, uning muloyim, ammo matonatli muhabbatini juda samimiy tasvirlaydi. G‘azallarda sadoqat, hurmat, or-nomus, oshiqlik va sabr kabi ma’naviy fazilatlar yuksak poetik ifodaga ega bo‘ladi. Uvaysiy she’riyati radif, tazod, tashbeh va majozlardan mahorat bilan foydalanganligi bilan ajralib turadi.

Umuman olganda, Uvaysiy ijodi o‘zbek mumtoz adabiyotida ayol shoiralarning o‘ziga xos ruhiy olamini ochib bergan, ishq falsafasi, sadoqat va insoniylik g‘oyalarini badiiy jihatdan mukammal yoritgan yuksak adabiy merosdir. Shoiraning har bir g‘azali

ayolona sezgirlik, ma'naviy poklik va samimiy ehtiros bilan yo'g'rilgan bo'lib, bugungi o'quvchi uchun ham estetik va ma'naviy ahamiyatini yo'qotmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Uvaysiy. Devon. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1980.
2. Qo'shjonov, M. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi. — Toshkent: Universitet, 1994.
3. Qayumov, A. O'zbek adabiyotida ayol shoiralar ijodi. — Toshkent: Fan, 1982.
4. Rashidova, M. Uvaysiy hayoti va ijodi. — Namangan: NamDU nashriyoti, 2007.
5. Zohidov, H. Mumtoz poetika asoslari. — Toshkent: Fan, 1979.
6. Karimov, S. O'zbek mumtoz lirikasining badiiy xususiyatlari. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2005.
7. Abdurauf Fitrat. Adabiyot qoidalari. — Toshkent: Ma'rifat, 1991.
8. Jo'rayev, A. O'zbek mumtoz she'riyati sharhlari. — Buxoro: BDU nashriyoti, 2010.

